

Repliek

Minder drama, meer analyse

J. Dronkers

Met de conclusie van het commentaar van Hannie te Grotenhuis op mijn artikel over de effecten van werkloosheid van vaders op de schoolloopbanen van hun kinderen ben ik het, overigens in alle vriendschap, niet eens. Zij meent dat ik niet heb aangetoond dat het voor kinderen weinig verschil maakt of ze nu een langdurig werkloze vader hebben dan wel een laagopgeleide vader. Ik meen aangetoond te hebben dat het laatstgenoemde ernstig is, in tegenstelling tot het eerstgenoemde, als men rekening houdt met de overige relevante kenmerken. Ik bestrijd de conclusie van het commentaar van Te Grotenhuis niet omdat ik gehecht zou zijn aan mijn conclusie. Wat zou er immers mooier zijn empirisch aan te tonen dat er een duidelijke tweedeling tussen actieven en inactieven bestaat, die niet samenvalt met andere ongelijkheidsdimensies, zoals onderwijs? Ik bestrijd de conclusie van Te Grotenhuis, omdat haar argumenten over de betrouwbaarheid en geldigheid van mijn onderzoek onjuist zijn. Haar belangrijkste argumenten bespreek ik hier voor zover de ruimte dat toelaat.

Het eerste argument heeft betrekking op de reikwijdte van de gebruikte data. Te Grotenhuis zegt op grond van haar veldonderzoek dat het 'uitermate moeilijk blijkt om kinderen uit achterstandsbuurten, met zeer laag opgeleide, werkloze ouders voor een interview te pakken te krijgen'. Hetzelfde geldt volgens haar ook voor de ouders. Op grond van deze ervaring is Te Grotenhuis van mening dat in de gebruikte CBS-data deze groep zeer laag opgeleide, langdurig werkloze ouders ontbreekt, waardoor het werkloosheidseffect te klein uitvalt. Ik ben het met Te Grotenhuis eens dat ouders aan de onderkant van de samenleving minder snel enquêtes invullen (dat zeg ik ook in paragraaf 3), waardoor het aantal kinderen met werkloze vaders in de CBS-enquête lager is dan in de werkelijkheid. En ik kan mij ook voorstellen dat langdurig werkloze ouders nog minder vaak enquêtes invullen dan kortstondig werkloze ouders, waardoor het aantal kinderen met langdurig werkloze vaders in de CBS-enquête kleiner is dan in de werkelijkheid. Maar

als alle langdurig werkloze ouders door een of andere magische truc wel de enquête hadden ingevuld, zou het resultaat van mijn analyse dan anders zijn? Ik denk van niet, juist op grond van Te Grotenhuis' eigen veldervaring. De moeilijk bereikbare langdurig werkloze vaders zijn volgens haar zelf ook zeer laaggeschoold. Indien alle langdurig werkloze ouders ook aan de enquête zouden deelnemen, zou het ongecontroleerde effect van werkloosheid (vergelijking A) groter zijn, maar zodra zou worden gecontroleerd voor ouderlijk opleidingsniveau (vergelijkingen B en C) zal dit grotere effect verdwijnen omdat de langdurig werkloze vaders ook de zeer laagopgeleide vaders zijn. Te Grotenhuis' argument is alleen geldig wanneer langdurig werkloze vaders niet lager geschoold zijn dan kortstondig werkloze vaders. Dit lijkt mij een irrealistische veronderstelling. Haar argument zou ook geldig zijn wanneer kinderen van langdurig werkloze en zeer laag geschoolde ouders het aanzienlijk slechter op school doen dan kinderen van even laag geschoolde ouders die wel werk hebben. Een dergelijk verschil heeft Te Grotenhuis niet in haar veldwerk gevonden. Kortom, de eventuele toevoeging van een aantal moeilijk bereikbare langdurig werkloze vaders zal het kleine gecontroleerde effect van werkloosheid niet vergroten. Bovendien moet men zich bedenken dat het merendeel van vaders met 12-jarige kinderen tot de kortstondig werklozen behoort. Dat is geen artefact van de dataverzameling, maar een kenmerk van de werkloosheid onder deze leeftijdsgroep aan het eind van de jaren negentig. Het zou daarom onjuist zijn zich bij het vaststellen van effecten van werkloosheid op de kinderen te beperken tot de langdurig werklozen, zoals Te Grotenhuis lijkt voor te stellen. Dan dramatiseert zij het effect van werkloosheid. De veronderstelling van Te Grotenhuis dat de op school afgenomen CITO-toetsen meestal niet gemaakt zijn door kinderen van langdurig werklozen, waardoor het gecontroleerde effect te klein zou uitvallen, is irrealistisch gezien het kleine aantal niet-deelnemende leerlingen (234 leerlingen, d.w.z. 1%). Bovendien ondersteunen de gegevens over de ouders van deze leerlingen niet deze veronderstelling. Hetzelfde geldt voor de veronderstelling van Te Grotenhuis dat de wijze van coderen van de brugklas van een scholengemeenschap tot een overschatting van het niveau geleid zou hebben en dus tot een onderschatting van het werkloosheidseffect. De overschatting van het niveau is mogelijk opgetreden, maar het kan alleen tot de onderschatting van het werkloosheidseffect geleid hebben, wanneer

kinderen met werkloze ouders aanzienlijk meer in brede, ongedifferentieerde brugklassen voor komen dan kinderen met werkende ouders. Dit wordt niet door de gegevens over brugklaskeuze en werkloosheid van de ouders ondersteund. De samenvoeging van het ibo bij het lbo kan tot vertekening van het werkloosheidseffect geleid hebben bij de afhankelijke variabele 'onderwijspositie'. Maar deze samenvoeging heeft niet plaatsgevonden bij de afhankelijke variabele 'advies onderwijzer', terwijl het werkloosheidseffect daar niet groter is. Inderdaad beperk ik mij in deze analyse noodzakelijkerwijs tot de overgang naar het voortgezet onderwijs, overigens een zeer belangrijk moment in iemands levensloop. Het is mogelijk dat gedurende en na het voortgezet onderwijs er nog zelfstandige effecten van vaders werkloosheid op de school- en beroepsloopbaan voorkomen, zoals Meesters c.s. aantoonde. In de loop van de jaren negentig kunnen wij dit voor het VOCL'89-cohort vaststellen. Ik wil er echter op wijzen dat de analyses van Meesters c.s. gebaseerd zijn op het SMVO-cohort, een generatie waarin volgens mijn analyse in paragraaf 5 het werkloosheidseffect het sterkst was omdat voor hen vaders werkloosheid meestal onverwacht en plotseling kwam. Tenslotte is voor een onderzoek naar het effect van vaders werkloosheid op de schoolloopbaan van de kinderen een vader in het gezin noodzakelijk. Anders zou het onderzoek gaan over het effect van het eenoudergezinnen in plaats van dat van werkloosheid. In de derde voetnoot van mijn artikel verwijs ik dan ook naar de analyse van de effecten van eenoudergezinnen op de schoolloopbaan van de kinderen, die onlangs in het tijdschrift *Mens & Maatschappij* gepubliceerd is. Krachtige zelfstandige werkloosheidseffecten heb ik onder deze eenoudergezinnen niet gevonden. Samenvattend: de reikwijdte van de data heeft niet aantoonbaar geleid tot een onderschatting van het werkloosheidseffect.

Het tweede argument van Te Grotenhuis heeft betrekking op mijn foutieve interpretatie van de onderzoeksresultaten. Allereerst ben ik het met Te Grotenhuis eens dat ik geïnteresseerd ben in het extra effect van werkloosheid, na controle voor andere relevante kenmerken. Ik vergelijk dat extra-effect van werkloosheid steeds met dat van opleidingsniveau teneinde het eerstgenoemde effect in perspectief te plaatsen en zo het werkloosheidseffect te relativeren. Gezien de citaten die Te Grotenhuis geeft is dat nog steeds nodig. Ten tweede verwijt Te Grotenhuis mij te ver doorgevoerde controles voor andere relevante achtergrondkenmerken. Als voorbeeld noemt

zij de controle voor cultuurdeelname (vergelijkingen G en H) en voor praten met kinderen (vergelijkingen I en J). Als ik haar goed begrijp zegt zij dat door deze controles de indirecte effecten van werkloosheid via cultuurdeelname en praten met kinderen op de schoolloopbaan worden verwaarloosd. Die indirecte effecten kunnen inderdaad bestaan, maar ze zijn niet groot. Dat kan men zien door de resultaten van de genoemde vergelijkingen G tot J te vergelijken met die van vergelijking F, waarbij nog niet werd gecontroleerd voor cultuurdeelname en praten met de kinderen. Er is slechts een klein verschil tussen het werkloosheidseffect voor en na controle voor cultuurdeelname en praten met de kinderen. Dat betekent dat het indirecte effect van werkloosheid via cultuurdeelname of via praten met kinderen klein moet zijn. Er is dus geen sprake van te ver doorgevoerde controles en ieder kan uit de tabellen het mogelijke belang van de indirecte effecten afleiden. De opmerking van Te Grotenhuis over de door mij niet-beargumenteerde verschillen tussen werklozen en arbeidsongeschikten begrijp ik niet. De verschillen leken mij zo vanzelfsprekend dat ik ze in dit vervolgartikel niet meer genoemd heb: de oorzaak van werkloosheid en arbeidsongeschiktheid verschilt (hoewel er natuurlijk overlap is); het financiële regime verschilt; de stelselafhankelijkheid verschilt; arbeidsongeschiktheid kan definitiever lijken dan werkloosheid. Om deze vanzelfsprekende redenen zijn beide groepen apart geanalyseerd. Omdat in de theoretische literatuur de effecten van werkloosheid en arbeidsongeschiktheid op kinderen over het algemeen gedramatiseerd worden en er daardoor weinig aandacht besteed wordt aan interactie-effecten, heb ik mij in hoofdzaak beperkt tot het signaleren ervan en ze in een enkel geval pogen te interpreteren. Dat is bijvoorbeeld het geval bij het gevonden verschil in het effect van arbeidsongeschiktheid tussen kinderen uit gezinnen met een niet erg sterke maatschappelijke positie en kinderen uit gezinnen met een echt zwakke maatschappelijke positie. Het bezwaar dat Te Grotenhuis hier tegenin brengt gaat over het onjuiste 'overcontrole' argument maar betreft niet de interpretatie. Dit interactie-effect kan ontstaan omdat gezinnen met een niet erg sterke maatschappelijke positie iets te verliezen hebben door de terugval als gevolg van arbeidsongeschiktheid (in tegenstelling tot gezinnen met een zeer zwakke positie), terwijl ze anderzijds niet over de extra hulpmiddelen beschikken die gezinnen met een sterke maatschappelijke positie kunnen mobiliseren om de terugval als gevolg van arbeidsonge-

schiktheid af te remmen. Deze verklaring suggereerde ik in het slot van paragraaf 5. Dit verschijnsel (zij die wat, maar niet te veel hebben, ervaren vaak de grootste terugval) is vanaf *The American Soldier* aangetroffen in verschillende maatschappelijke sectoren. Ik begrijp derhalve Te Grotenhuis' bezwaar tegen het gevonden interactie-effect en mijn interpretatie ervan niet.

Kortom, hoe graag ik wellicht grote effecten van werkloosheid en arbeidsongeschiktheid gevonden zou hebben, ze zijn er niet. De argumenten die Te Grotenhuis naar voren brengt om deze conclusie te ondermijnen lijken redelijk maar snijden geen hout en leiden slechts naar een dramatisering van de intergenerationele effecten van werkloosheid en arbeidsongeschiktheid.